

teksten gezegd en gelezen tijdens onze voorstel-
ling van 'de republiek' in 'de balie'
op maandag 2 maart 2026.

inleiding

matthias de koning
fritzi harmsen van der beek
uit: 'geachte muizenpoot
en achttien andere gedichten' 1966

op mijn dertigste verjaardag.

nu is het wachten op de avond indigo,

teleurgesteld en bijna teder. desperaat
rusten en eten mijn gemene kleine gedachten
tezamen met hun officieren - zeer begaafd - en

weten nog van niets. en allen snoepen en
verwennen zich in spitse tenten. straks, zo

vraag ik mij dus af, als de signalen snerpen en
de aanval dringt: wie zal de overwinning tot mijn

drempel slepen, wie van
mijn standvastige soldaten

en koekebakkers, noga-eters,
met verkleefde tanden

zal de galverbitterde ongenietbare, mijn vijand
doen bijten in de dorre dorpels van mijn zand?

ik heb de machtige middag overwonnen en drie-
maal om mijn muren rondgesleurd
en zegetekenen sieren

de trommel van mijn borst als stippen een insekt,
een schadelijke kever, mijn eenzame verdelging

vrees ik mateloos. en zo hertel ik in de naderende
nacht de wijkende kwartieren, ademloos, terwijl

mijn knechten vloeken in hun slechte slaap
en snuffelend mijn helden dromen
van hun hoge, voor-

treffelijke paarden, gesneuvelde grootogigen,
die rotten onder velden onafzienbaar,
vol varens en zomers loof.

zij god geloofd. wees dus genadig,
vergelijk behoedzaam
mijn voorbeeldige ondeugende gedachten,

ordinair gekostumeerd
en even stom als strijdbaar-

met mijn veel verwerpelijker, uiterst,
uiterst betrekkelijke luciditeit

harmsen ter beek

jan joris lamers

albert camus

uit: 'keer en tegengekeer' 1937

vertaling: anne mclaine pont

tussen ja en neen

als het waar is, dat het enige ware paradijs dat is,
dat men verloren heeft, dan weet ik nu, hoe ik dat
tedere en niet menselijke iets moet noemen, dat

nu in mij leeft. een emigrant komt naar zijn vaderland terug. en ik, ik herinner me. ironie en verstarring, alles verstilt en ik ben weer thuis. ik wil het geluk niet herkauwen. het is veel eenvoudiger,

het is ook veel gemakkelijker. want van de uren, die uit de diepste vergetelheid weer bij mij bovenkomen heb ik vooral de herinnering aan een zuivere ontroering bewaard, aan een ogenblik, dat zwevend-is gebleven in de eeuwigheid. dat is het enige, dat waar is in mij en ik besef dat altijd weer te laat. wij houden van het snelle, vluchtige" bewegen van een gebaar, van de manier, waarop een boom toevallig in het landschap groeit. het zijn slechts kleine bijzonderheden, die die liefde weer bij ons wakker roepen, maar die zijn voldoende: de geur in een kamer, die lang afgesloten geweest is, het typische geluid van een voetstap op straat. zo is het met mij ook. en als ik mijzelf indertijd volledig gaf wanneer ik lief had, dan was ik tenslotte mijzelf, want alleen de liefde geeft ons aan onszelf terug.

zo komen deze uren terug, traag en vredig en ernstig en even zwaar geladen en ontroerend als weleer - want het is avond, de stemming op dit uur is weemoedig en de lichtloze hemel ademt een soort onbestemd verlangen. door ieder gebaar, dat ik herken, leer ik mijzelf ontdekken. eens zei iemand tegen me: 'wat is het moeilijk om te leven'. en ik herinner mij de toon, waarop dat gezegd werd. een andere keer mompelde

iemand: 'de ergste vergissing, die we kunnen begaan, is nog steeds iemand verdriet te doen'. als alles voorbij is is de dorst om te leven gelest.

noem je dat dan geluk? wanneer wij deze herinneringen opnieuw doorleven, hullen wij alles in eenzelfde onopvallend gewaad en de dood op de achtergrond is als een doek in verbleekte kleuren. we vallen op onszelf terug. wij voelen onze wanhoop en daardoor houden we iets meer van onszelf. ja, misschien is dat het geluk wel, het gevoel van deernis voor eigen ongeluk.

en zo is het vanavond ook. in een moors café, helemaal in het arabische stadsdeel, ben ik mij niet zozeer bewust van een geluk, dat voorbij is als wel van een eigenaardig gevoel. het is al donker. op de muur jagen kanariegele leeuwen tussen palmbomen met vijf takken achter groen geklede stamhoofden aan. een acetyleenlantaren verspreidt een flakkerend licht in een hoek van het café. het werkelijke licht komt van een vuur in een kleine, met groen en geel email versierde haard. de vlammen verlichten het midden van het vertrek en ik kan de weerschijn er van op mijn gezicht voelen. ik zit tegenover de deur en kijk uit op de baai. de waard van het café zit gehurkt in een hoekje en het is net of hij naar mijn glas zit te kijken, dat leeg blijft en waarin een muntblad op de bodem ligt. er is niemand in het lokaal, je hoort er de geluiden uit de lager gelegen stad en verderop zie je de lichten van de baai. ik hoor de arabier zwaar ademhalen en zie zijn ogen in de

schemering schitteren. is het het geruis van de zee, dat je in de verte kunt horen? de wereld zucht in een lang gedragen ritme en voert de gelijkmoedigheid en de rust van al wat nooit sterft tot me. door de weerschijs van de hoge vlammen lijken de leeuwen op de muur te bewegen. het wordt koel.

op zee hoor ik een sirene loeien. de vuurtorens worden aangestoken: een groen, een rood en een wit licht. en voortdurend voel je het zware zuchten van de wereld. uit deze onaandoenlijkheid rijst een geheimzinnig soort lied op. en dan ben ik weer thuis. ik denk aan het kind, dat in een armoedige buurt woonde.

ach, die buurt en dat huis! het had maar één verdieping en er was geen licht op de trap. zelfs nu, na al die jaren zou hij er midden in de nacht de weg in kunnen terugvinden. hij weet, dat hij de trap zou opstormen zonder een keer te struikelen. zijn hele lichaam is doordrenkt van de sfeer van dat huis. in zijn benen voelt hij nog precies de hoogte van de traptreden. in zijn handen de instinctmatige, nooit overwonnen afkeer van de trapleuning. dat kwam van de kakkerlakken.

op zomeravonden gaan de arbeiders op hun balkons zitten. bij hem thuis hadden ze slechts een klein raam. maar zij brachten dan de stoelen naar beneden, buiten tegen het huis aan en genoten zo van de avond. je had er de straat, de ijsverkopers naast hen, de café's aan de overkant en het lawaai van heen en weer hollende kinderen.

maar vooral de open hemel, tussen de vijgenbomen door.

armoede brengt eenzaamheid mee, maar een eenzaamheid, die aan ieder ding zijn volle waarde toekent. wanneer je een zekere graad van welstand bereikt hebt, vind je niets bijzonders aan de hemel en aan de nachten vol sterren. onder aan de maatschappelijke ladder herkrijgt de hemel echter zijn volle waarde een zeldzaam geschenk, waar je niets voor hoeft te betalen.

camus

die zomernachten, wonderbaarlijke nachten, waarin de sterren fonkelden. achter het kind was de stinkende gang en zijn kleine, wrakke stoeltje zakte een beetje onder hem door. maar hij dronk met opgeheven hoofd de zuivere nachtlucht met grote teugen in. soms kwam er groot en snel een tram voorbij. en soms lalde een dronken kerel op een hoek van de straat, zonder dat de stilte er door verstoord werd.

miranda prein

simone de beauvoir

uit 'een zachte dood' 1967

vertaling: greetje van der berg

waarom heeft de dood van mijn moeder mij zo aangegrepen? sinds ik het huis uit was, had ik nog maar zelden met grote warmte aan haar gedacht. toen vader overleed was ik getroffen door de hevigheid en de eenvoud van haar verdriet, warmte, en ook door haar bezorgdheid voor anderen: 'denk maar gerust aan jezelf,' zei ze tegen me, omdat ze veronderstelde dat ik mijn tranen inhield om het haar niet moeilijker te maken. een jaar later kwamen bij het sterfbed van haar moeder alle smartelijke herinneringen aan dat van haar echtgenoot weer boven; op de dag van de begrafenis lag ze in bed met een zenuwinzinking. ik had die nacht naast haar gelegen; ik had mijn afkeer van dat huwelijksbed, waarin ik was geboren, waarin mijn vader was gestorven, van mij afgezet en had naar haar gekeken terwijl zij sliep; ze was vijfenvijftig jaar en nog steeds mooi, zoals ze daar lag met gesloten ogen en een nu weer ontspannen gezicht; ik had er bewondering voordat de heftigheid van haar emoties het van haar wilskracht had gewonnen. maar gewoonlijk dacht ik onverschillig aan haar. toch speelde zij in mijn slaap – terwijl mijn vader daarin slechts heel zelden verscheen, als een volstrekt onschadelijke figuur vaak een heel

belangrijke rol; ik verwarde haar met sartre, en we waren samen gelukkig. en dan ging de droom over in een nachtmerrie: waarom woonde ik opnieuw bij haar? hoe had ze me weer in haar macht gekregen? onze vroegere verhouding leefde in mij dus nog steeds in zijn dubbele vorm voort: een beminde en gehate afhankelijkheid. en die herleefde in zijn volle kracht toen door moeders val, haar ziekte en haar dood de sleur doorbroken werd die onze verhouding nu regelde. de tijd vergaat achter hen die deze wereld verlaten; en hoe ouder ik word, hoe meer mijn verleden ineenkrimpt. het 'lieve mamaatje' van toen ik tien was valt niet meer te onderscheiden van de afwijzende vrouw die mij als puber onderdrukte; om beiden hilde ik toen ik om mijn oude moeder hilde. de droefheid om ons falen, waar ik mij bij neergelegd meende te hebben, kwam weer bij mij boven. ik kijk naar de twee foto's, een van haar en een van mij, die in dezelfde tijd genomen zijn. ik ben achttien jaar, zij loopt tegen de veertig. ik zou nu bijna haar moeder kunnen zijn, en de grootmoeder van dat meisje met haar droeve ogen. ik beklaag ze allebei omdat ik zo jong ben en het allemaal niet begrijp, en haar omdat haar toekomst afgesloten is en ze er nooit iets van begrepen heeft. maar ik zou ze geen raad kunnen geven. het lag niet in mijn macht moeder haar ongelukkige jeugd te laten vergeten, en zij was daardoor gedoemd mij ongelukkig te maken en daar op haar beurt weer

onder te lijden. want ze mag dan jaren van mijn leven hebben vergald, ik heb het haar wel betaald gezet, en zonder haar om haar mening te hebben gevraagd. ze maakte zich verschrikkelijk ongerust over mijn zielenheil. in deze wereld was ze blij met mijn successen, maar pijnlijk getroffen door de aanstoot die ik in haar kringen gaf. ze vond het heel onplezierig om een neef te horen verklaren: 'simone maakt de familie te schande.' de veranderingen die in moeder plaatsvonden tijdens haar ziekte deden mij het verleden erger betreuren dan ik ooit had gedaan. ik heb het al eerder gezegd: zij was van nature een sterke, vurige vrouw, maar zij had zichzelf uit evenwicht gebracht en tot een moeilijk mens gemaakt door zichzelf weg te cijferen. toen ze bedlegerig was had ze besloten voor zichzelf te leven, terwijl ze zich intussen toch voortdurend om anderen bleef bekommeren; haar strijdige gevoelens waren tot harmonie gekomen. mijn vader paste precies in de persoon die hij in de maatschappij was; zijn klasse sprak door zijn mond met zijn eigen stem. zijn laatste woorden - 'jij hebt tenminste al vroeg je eigen brood verdiend; je zus heeft me veel geld gekost'- moedigen niet aan tot tranen. mijn moeder zat opgesloten in een spiritualistische ideologie; maar ze had een dierlijke hartstocht voor het leven die de bron was van haar moed, en die haar dichter bij de waarheid bracht toen ze de last van haar lichaam leerde kennen. ze ontdeed zich van de

fraaie clichés die hadden verhuld wat zij aan oprechts en boeiends in zich had. toen voelde ik de warmte van een tedere liefde die vaak door jaloezie onherkenbaar verminkt was, en waaraan zij zo slecht uitdrukking had weten te geven. tussen haar papieren vond ik ontroerende getuigenissen daarvan. ze had twee brieven bewaard, een van een jezuïet en een van een vriendin, die haar allebei verzekerden dat ik eens tot god zou terugkeren. ze had eigenhandig een fragment van chamson overgeschreven waarin hij in grote lijnen zegt: als ik op mijn twintigste een ouder iemand met veel prestige ontmoet had die mij had verteld over nietzsche, over gide, over vrijheid, dan zou ik met mijn ouderlijk huis hebben gebroken. ter completering van dit dossier was er ook nog een uitgeknipt krantenartikel: 'jean-paul sartre heeft een ziel gered'. rémy roure vertelt daarin - hetgeen overigens niet juist is - dat na de voorstelling van 'bariona in stalag xii nd' een ongelovige arts zich bekeerde.

ik weet wel wat zij van die teksten wilde; gerustgesteld worden over mij; maar zij zou daar geen behoefte aan hebben gehad als de zorg om mijn zaligheid niet aan haar had geknaagd. 'natuurlijk wil ik graag naar de hemel; maar niet alleen, niet zonder mijn dochters: schreef ze aan een jongenon. het gebeurt een heel enkele keer dat liefde, vriendschap, kameraadschap de eenzaamheid van de dood overwinnen; maar ik was, ondanks de uiterlijke schijn, niet echt bij moeder, zelfs al

hield ik haar hand vast: ik bedroog haar. omdat zij altijd misleid was, verfoeide ik het dat wij haar ook nu op haar sterfbed nog misleidden. ik maakte mezelf medeplichtig aan het lot dat haar geweld aandeed. maar tegelijk verenigde elke vezel van mijn lichaam zich met haar weigering, haar verzet; ook daarom was ik zo verslagen door haar nederlaag. hoewel ik er niet bij was toen zij de laatste adem uitblies – terwijl ik tot drie keer toe de laatste ogenblikken van een stervende had meegemaakt – heb ik aan haar bed de dood van de danses macabres gezien, met zijn spottende grijns, de dood van de griezelverhalen, die op de deur klopt met een zeis in zijn hand, de dood die van elders komt, de wrede vreemdeling; hij had het gezicht van moeder zelf, als zij in een brede, onwetende glimlach haar kaak ontblootte.

‘zij is ook op een leeftijd om dood te gaan.’ de droefheid en de ballingschap van oude mensen; de meesten denken niet dat voor hen die leeftijd al gekomen is. zelf heb ik die gemeenplaats ook gebruikt, nog wel met betrekking tot mijn moeder. ik begreep niet datje oprecht kon treuren om de dood van een ouder, een grootouder van boven de zeventig. als ik een vrouw van vijftig ontmoette die volkomen van streek was door de dood van haar moeder, dacht ik dat ze neurotisch was; we zijn immers allemaal sterfelijk, en iemand van tachtig is onderhand toch oud genoeg om dood te gaan... maar zo is het niet. je gaat

niet dood omdat je bent geboren, of omdat je hebt geleefd, of van ouderdom. je gaat aan iets dood. ik wist dat mijn moeders dood niet ver weg meer kan zijn vanwege haar leeftijd, maar dat verzachtte de gruwelijke verrassing niet: ze had een sarcoom. een tumor, een embolie, een longstuwung, dat komt even hard en onverwacht aan als het uitvallen van een motor midden in de lucht. mijn moeder moedigde aan tot optimisme toen zij, verlamd en zieltogend, liet zien hoe oneindig waardevol iedere minuut kan zijn; maar haar vergeefse volharding scheurde ook het geruststellende gordijn van de alledaagse banaliteit aan stukken. er bestaat geen natuurlijke dood: niets van wat de mens overkomt is ooit natuurlijk, omdat zijn aanwezigheid de wereld op losse schroeven zet. alle mensen zijn sterfelijk; maar voor ieder mens is zijn eigen dood een ongeval, en zelfs als hij het weet en er niet tegen protesteert, een ongehoorde daad van geweld.

de beauvoir

margijn bosch

adalbert stifter

uit: kleurige stenen

vertaling: wilfred oranje

voor het geboortehuis van mijn vader ligt vlak naast de voordeur een grote achthoekige steen in de vorm van een langgerekte kubus.

de zijvlakken zijn ruw gehouwen, maar het bovenvlak is door het vele zitten zo fijn en glad geworden dat het met het kunstigste glazuur bedekt lijkt. de steen is heel oud en niemand herinnert zich ooit gehoord te hebben wanneer hij daar is geplaatst. de alleroudste grijsaards van ons huis hadden op de steen gezeten, evenals de genen die in hun prille jeugd waren gestorven en naast alle anderen op het kerkhof sluimeren. de ouderdom van de steen blijkt ook uit het feit dat de als fundament dienende zandsteenplaten al sterk zijn uitgesleten en, waar ze onder de dakgoot uitsteken, door de neervallende druppels diep zijn uitgehold.

een van de jongste leden van ons huisgezin die altijd op de steen zaten, was ik zelf in mijn jonge jaren. ik zat graag op de steen, omdat je van daar af, indertijd althans, ver om je heen kon kijken. nu is het uitzicht nogal veranderd. ik zat er graag aan het begin van de lente, als de milder wordende zonnestralen voor het eerst de muur van

het huis warmden. ik keek op de geploegde maar nog onbebouwde velden uit, ik zag er soms een stukje glas als een witte, vurige vonk glinsteren en schitteren of zag een gier overvliegen of keek naar het verre, naar blauw zwemende bos met zijn tegen de lucht afstekende gekartelde zoom, waarlangs onweersbuien en wolkbreuken trokken en dat zo hoog was dat ik dacht: als je in de hoogste boom klimt, moet je de hemel kunnen aanraken. in andere jaargetijden zag ik over de vlak langs het huis lopende weg nu eens een oogstkar, dan weer een kudde of een marskramer langstrekken.

op zomeravonden zat ook mijn grootvader graag op de steen zijn pijpje te roken, en soms, wanneer ik allang sliep of op het punt stond in te sluimeren en alleen nog verbrokkelde geluiden opving, zaten deels op de steen, deels op het houten bankje ernaast of op een stapel bouwplanken ook jongens en meisjes die bekoorlijke liederen zongen in de donkere nacht.

tot alles wat ik vanaf de steen zag, behoorde vaak ook een man van zonderlinge aard. hij kwam soms met een blinkende zwarte kruiwagen over de weg van hossenreuth naar ons toe. op zijn kruiwagen stond een glimmend zwart vaatje. zijn kleren waren niet van meet af zwart geweest, maar ze waren mettertijd heel donker geworden en glommen eveneens. als de zon hem

bescheen, zag hij eruit alsof hij met olie was ingesmeerd. hij droeg een brede hoed, waaronder het lange haar golvend in zijn nek viel. zijn gelaat was bruin, zijn ogen waren vriendelijk en zijn haar had al de gelig witte tint die het zo gauw krijgt bij lieden uit de lagere standen die hard moeten werken. dicht bij de huizen brulde hij gewoonlijk iets wat ik niet verstond. op dat gebrul kwamen onze burens hun huizen uit met vaatwerk in hun hand, meestal zwarte houten potten, en liepen onze straat op. terwijl dat gebeurde, was de man heel dicht genaderd en duwde zijn kruiwagen onze straat in. hier bleef hij staan, draaide de kraan in de spon van zijn vat open en liet bij iedereen die zijn pot eronder hield, daarin een bruine, taaie vloeistof lopen die ik heel goed herkende als wagensmeer en waarvoor de 2

mensen hem een aantal kreuzer of groschen gaven. wanneer alles klaar was en de burens zich met hun aankoop hadden verwijderd, bracht hij zijn vat weer in orde, streek alles wat uit het vat was gedruppeld goed af en liep verder. ik was er bijna altijd bij als dit gebeurde, want als ik toevallig niet op straat was wanneer de man kwam, hoorde ik toch evengoed als de burens zijn gebrul en was zeker eerder ter plekke dan alle anderen.

op een dag, toen de lentezon heel vriendelijk scheen en alle mensen vrolijk en schalks maakte, zag ik hem weer eens over de weg van

hossenreuth komen aanlopen. hij brulde in de nabijheid van de huizen zijn gewone gezang, de burens kwamen naar hem toe, hij gaf hun wat ze nodig hadden, en ze gingen weer weg. toen dat was gebeurd, bracht hij zijn vat zoals bij andere gelegenheden in orde. bij het afstrijken van wat zich aan de kraan of door het loszitten van de spon aan de onderste duig van het vat had opgehoopt, gebruikte hij een lange, smalle, platte lepel met een korte steel. met de lepel haalde hij behendig elk restje vloeistof weg dat zich in een voeg of in een hoekje verstopt had en streek het bij de scherpe randen van het spongat naar binnen. terwijl hij daarmee bezig was, zat ik op de steen toe te kijken. toevallig had ik blote voeten, zoals wel vaker gebeurde, en droeg een broekje dat mettertijd te kort was geworden. plotseling keek hij van zijn werk naar me op en zei: 'zal ik jouw voeten ook insmeren?'

ik had de man altijd voor een zeer opmerkelijke verschijning gehouden, voelde me door zijn vertrouwelijkheid vereerd en stak hem beide voeten toe. hij deed zijn lepel in het spongat, kwam ermee aanzetten en gaf langzaam een lik op allebei mijn voeten. de vloeistof verspreidde zich mooi over de huid en had een bijzonder heldere, goudbruine kleur en ik kon de aangename harsgeuren opsnuiven. naar haar aard liep de vloeistof geleidelijk om de ronding van mijn voeten heen en vandaar op de grond. de man ging intussen door

met zijn werk, hij had een paar keer glimlachend naar me opgekeken, toen stopte hij zijn lepel naast het vat in een koker, klapte het spongat aan de bovenkant dicht, legde de draagbanden van de kruiwagen om zijn schouders, tilde deze op en reed weg. nu ik alleen was en me half prettig maar desondanks niet helemaal op mijn gemak voelde, wilde ik me toch ook aan mijn moeder tonen. terwijl ik de pijpen van mijn broekje voorzichtig optrok, liep ik de mooie kamer in. het was juist zaterdag, en elke zaterdag moest de mooie kamer keurig met water afgenomen en gedweild worden, wat ook die ochtend was gebeurd, zoals ook de wagensmeerman graag op zaterdag kwam om op zondag hier te blijven en te kerken. de goed uitgeloopte en weer opgedroogde houtvezels van de vloer zogen de wagensmeer van mijn voeten gulzig op, zodat al mijn voetstappen een flink spoor op de grond achterlieten. juist toen ik binnenkwam, zat mijn moeder met haar naaigerei aan de tafel bij het raam vóór. toen ze mij zo zag komen aanlopen, sprong ze op. heel even bleef ze weifelend staan, omdat ze me zo bewonderde of omdat ze naar een werktuig omzag om me te ontvangen. maar ten slotte riep ze: 'wat zit er vandaag nou weer aan dat rampzalige bloed van een zoon van me?'

en om te beletten dat ik nog verder zou doorlopen, snelde ze me tegemoet, tilde me op en droeg me, zonder te letten op mijn geschrokken

reactie of op haar schort, de kamer uit naar het voorhuis. daar zette ze me op de grond, pakte onder de vloertrap, waar wij omdat het nergens anders mocht alle naar huis meegenomen twijgen en takken moesten leggen en waar ik zelf de voorbije dagen een grote hoeveelheid van die dingen had verzameld, alles wat ze maar te pakken kon krijgen en sloeg er net zo lang en driftig mee op mijn voeten tot al het loof van de twijgen, mijn broekje, haar schort, de plavuizen en alles in de buurt onder de pek zaten. daarna liet ze me los en liep de mooie kamer weer in.

hoewel ik de zaak al vanaf het begin niet echt pluis had gevonden, was ik door deze vreselijke wending van het gebeuren en ook omdat ik met het dierbaarste lid van mijn familie op aarde in onmin was geraakt, als het ware vernietigd. in het voorhuis bevond zich in een hoek een grote steen in de vorm van een kubus, die diende om

het garen voor het weven in huis met een houten hamer te bekloppen. wankelend liep ik naar die steen toe en ging erop zitten. ik kon niet eens huilen, mijn hart was overkropt, mijn keel als met touw dichtgesnoerd. binnen hoorde ik moeder en de meid beraadslagen wat er gedaan moest worden, en ik was bang dat ze, als de peksporen niet weg gingen, weer naar buiten zouden komen om me nog eens af te ranselen.

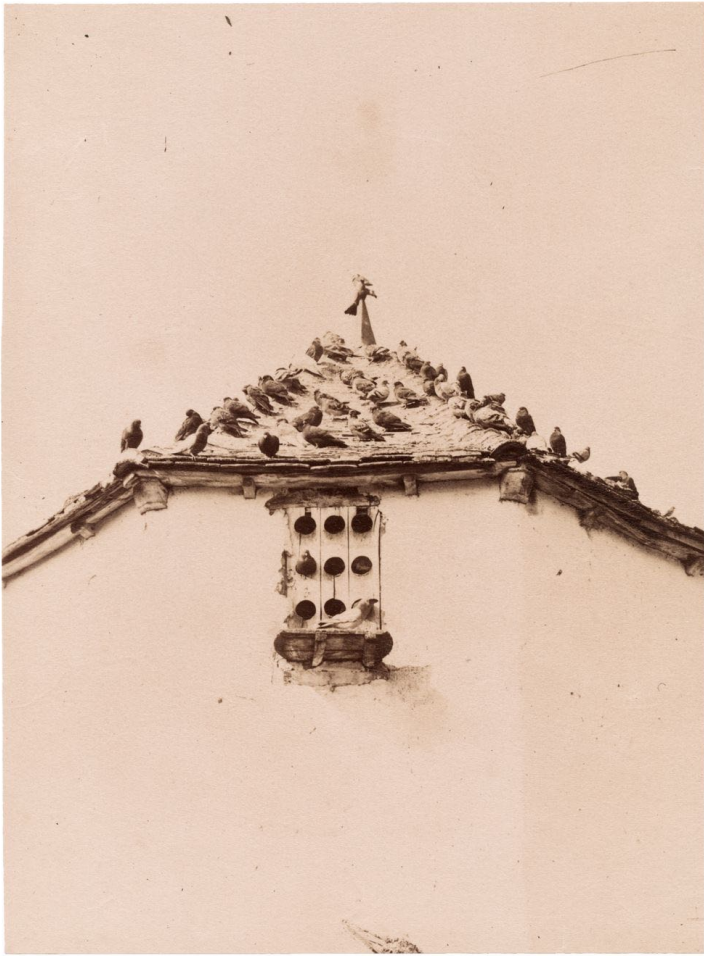
op dat moment kwam grootvader binnen door de achterdeur, die naar de put en de moestuin leidde, en liep op me af. hij was altijd iemand met een goed hart geweest en had, als wij kinderen door een ramp waren overvallen, nooit gevraagd naar de schuldige, maar altijd alleen geholpen. nu hij de plek was genaderd waar ik zat, bleef hij staan en keek me aan. toen hij eenmaal had begrepen in welke toestand ik verkeerde, vroeg hij wat er gebeurd was en hoe ik er toch zo aan toe kon zijn. ik wilde mijn gemoed luchten, maar kon ook nu weer niets zeggen, want bij het zien van zijn goedige en welwillende ogen braken alle tranen, die eerder niet hadden willen komen, met geweld tevoorschijn en stroomden over mijn wangen, zodat ik vanwege al het huilen en snikken alleen gebroken en verminkte klanken wist uit te brengen en niets anders kon doen dan mijn voetjes optillen, waarop tussen het pek nu ook nog het lelijke rood van de afranseling

zichtbaar werd. maar hij glimlachte en zei: 'kom maar bij me, kom mee.'

bij die woorden pakte hij mijn hand, trok me zachtjes van de steen af en bracht me, terwijl ik hem van aandoening amper kon volgen, dwars door het voorhuis naar de binnenplaats. daar bevond zich een brede, met stenen geplaveide gang, die rondom langs de gebouwen liep. op die gang stonden onder het afdak van het huis gewoonlijk enkele krukjes of andere dingen waarop de meiden bij het hekelen van het vlas en meer van dat soort karweien konden zitten, als beschutting bij slecht weer. naar zo'n krukje bracht hij me toe en zei: 'ga hier zitten en wacht even, ik kom zo terug.'

met die woorden liep hij het huis in, en nadat ik een tijdje had zitten wachten, kwam hij weer tevoorschijn met in zijn handen een grote, groen geglaceerde kom, een pan met water en zeep en handdoeken. die spullen zette hij naast me op het plaveisel neer, trok toen, terwijl ik op het krukje zat, mijn broekje uit, smeed het opzij, goot warm water in de kom, zette mijn voeten erin en waste ze net zolang met water en zeep totdat er een grote berg wit- en bruin gespikkeld schuim op het water in de kom dreef, de nog verse wagensmeer helemaal was verdwenen en er geen spoor van het pek meer op mijn huid te zien was.

daarna droogde hij met de doeken mijn voeten af en vroeg: 'is alles nu goed?'

ik lachte door mijn tranen heen, onder het wassen was de ene steen na de andere van mijn hart gewenteld, en als de tranen al zachter hadden gevloeid, sprongen ze nu alleen nog een voor een uit mijn ogen. hij haalde nu ook een ander broekje en trok me dat aan.

toen nam hij het droog gebleven uiteinde van de doeken, veegde er mijn behuilde gezicht mee af en zei: 'loop over de binnenplaats bij de grote toegangspoort de straat op en zorg ervoor dat niemand je ziet en niemand je te pakken krijgt.

wacht op straat op mij, ik zal andere kleren voor je meebrengen en mezelf ook wat omkleden. ik ga vandaag naar het dorp melm, je mag met me mee en dan moet je me vertellen hoe deze ramp je heeft kunnen gebeuren en hoe je in die wagensmeer terecht bent gekomen. de spullen laten we hier liggen, iemand anders zal ze wel opruimen.'

met die woorden duwde hij me de binnenplaats op en liep zelf het huis weer in. voorzichtig stapte ik over de binnenplaats en snelde door de toegangspoort naar buiten. op straat liep ik voor de zekerheid een heel eind van de grote steen en de voordeur weg en ging op een plek staan waar ik uit de verte door de voordeur kon kijken. ik zag dat op de plek van mijn afranseling twee meiden op hun knieën bezig waren de vloer te schrobben.

waarschijnlijk trachtten ze de door mijn afranseling ontstane peksporen te verwijderen. een huiszwaluw vloog krijsend de deur in en uit omdat vandaag de rust onder haar nest, eerst door mijn afranseling en nu door de meiden die bezig waren, voortdurend werd verstoord. helemaal aan het eind van onze straat, ver van de voordeur vandaan, waar de kleine heuvel waarop ons huis stond al begon te glooien naar de weg die erlangs liep, lagen enkele geschaafde boomstammen, bestemd voor timmerwerk of iets anders van dien aard. daarop ging ik zitten en wachtte.

eindelijk kwam grootvader naar buiten. hij droeg zijn brede hoed, had zijn lange jas aan, die hij graag op zondag koos, en hield zijn stok in de hand. en in zijn andere hand had hij ook mijn blauw-gestreepte jasje, witte sokken, zwarte rijglaarsjes en mijn grijze vilten hoedje. hij hielp me dat alles aan te trekken en zei: 'zo, nu gaan we.'

we liepen over het smalle voetpad door het groen van onze heuvel naar de weg beneden en liepen daarop door, eerst tussen de huizen van de buren, waarop de lentezon lag en waaruit de mensen ons groetten, en toen het dorp uit. daar strekten zich een open vlakte en mooi groen grasland voor ons uit en helder en vriendelijk bescheen de zon alle dingen op aarde. we liepen over een wit pad tussen het groene gras voort. mijn pijn en verdriet waren al bijna verdwenen, ik wist dat, nu grootvader zich over de zaak ontfermde en me beschermde, een goede afloop niet kon uitblijven. de vrije hemel en de stralende zon oefenden een kalmerende invloed uit, mijn schouders staken heel prettig in het jasje en mijn voeten in de laarsjes, en de lucht streek zachtjes door mijn haar.

toen we een tijdje door de wei hadden gelopen, zoals we meestal deden als hij me meenam - waarbij hij zijn grote passen wat inhield maar nog altijd flink doorstapte, terwijl ik ten dele naast hem moest trippelen - zei grootvader: 'nu

moet je me toch eens vertellen hoe het heeft kunnen gebeuren dat je met al die wagensmeer in aanraking bent gekomen, zodat niet alleen je hele broekje onder de pek zit, je voeten onder de pek zaten, er in het voorhuis een pekvlek en met pek besmeurde twijgen liggen, maar dat ook werkelijk overal in huis wagensmeervlekken zijn aan te treffen. ik heb je moeder al gezegd dat je met me meegaat, je hoeft niet meer bezorgd te zijn, je krijgt verder geen straf meer.'

ik vertelde hem dat ik op de steen zat, dat toen de wagensmeer-man verscheen en vroeg of ik mijn voeten wilde laten insmeren, dat ik ze hem toen toestak en dat hij beide een lik had gegeven, dat ik de mooie kamer in was gelopen om me aan moeder te laten zien, dat ze was opgesprongen, dat ze me had opgetild, naar het voorhuis gedragen en me met mijn eigen twijgen had afgeranseld en dat ik daarna op de steen was blijven zitten.

'je bent een dwaas ventje,' zei grootvader, 'en de oude andreas is een lelijke grappenmaker, hij bakt altijd al zulke poetsen en lacht nu de hele tijd in zijn vuistje dat hij op het idee is gekomen. deze toedracht maakt jouw geval er aanzienlijk beter op. maar je moet weten dat ook de oude andreas, hoe kwalijk we zijn aandeel in de zaak ook kunnen vinden, niet zo schuldig is als we wel denken. want hoe moet de oude andreas weten

dat wagensmeer voor de mensen zoiets vreselijks is en in huis zo'n bende kan veroorzaken?

voor hem is wagensmeer immers een goed waarmee hij altijd rondloopt, dat in zijn levensonderhoud voorziet, waaraan hij verknocht is en dat hij altijd vers aanschaft als het opraakt. en hoe moet hij iets weten van gewassen vloeren, want jaar in jaar uit, bij regen en bij zonneschijn, is hij met zijn vat onderweg, slaapt 's nachts of op rustdagen in een schuur en aan zijn kleren klitten hooi of halmen. maar ook je moeder heeft gelijk. ze moest wel denken dat je op lichtzinnige wijze zelf je voeten met al die wagensmeer besmeurd had en dat je de mooie kamer inliep om de mooie vloer te bezoedelen. gun haar maar de tijd, ze zal het wel inzien, ze zal alles begrijpen en alles zal goed komen. als we op die heuvel daar zijn, waar we een weids uitzicht hebben, zal ik je een verhaal over pekmannen als de oude andreas vertellen dat lang geleden is voorgevallen, voor jouw geboorte en voor mijn geboorte, en waaruit je zult leren welke wonderbaarlijke lotgevallen de mensen kunnen ondergaan op de wereld van onze-lieve-heer. en als je heel flink bent en goed doorloopt, laat ik je de komende week naar spitzenberg en naar de hirschberg meegaan. dan krijg je aan de weg in het sparrenbos zo'n branderij te zien waar ze de wagensmeer maken, waar de oude andreas zijn voorraad altijd haalt en waar

het pek dus vandaan komt waarmee hij vandaag jouw voeten heeft ingesmeerd.'

'ja, grootvader,' zei ik, 'ik zal heel flink zijn.'

'mooi zo,' antwoordde hij, 'dan mag je met me mee.'

bij deze woorden waren we aangekomen bij een muur van loszittende stenen, waar aan de andere kant een groene wei met een wit voetpad lag. grootvader klom over de klimsteen heen, terwijl hij zijn stok en zijn jas tegen zich aangeklemd hield en mij, omdat ik te klein was, er ook overheen hielp. en daarna liepen we over het schone pad door. ongeveer midden in de wei bleef hij staan en wees naar de grond, waar onder een platte steen een helder watertje opborrelde en door de wei wegvloeide.

'dat is het behringer bronnetje,' zei hij, 'met het beste water in de streek, met uitzondering van het wonderdadige water in het overdekte bronnetje op de brunnberg, waar in de buurt de genade-kapel van het goede water staat. menigeen haalt uit dit bronnetje hier zijn drinkwater, menige landarbeider maakt een lange reis hierheen om ervan te drinken en menige zieke heeft al uit verre streken iemand met een kruik hierheen gestuurd om hem het water te brengen. onthoud de bron goed.'

'ja, grootvader,' zei ik.

na deze woorden liepen we weer door. we liepen op het voetpad door de wei, we liepen op een pad tussen velden omhoog en bereikten een terrein dat met dik, kort, bijna grijs gras bedekt was en waarop naar alle kanten op gezette afstanden van elkaar grove dennen stonden.

'waar we nu overheen lopen,' zei grootvader, 'dat heet de dorsnavels. het is een vreemde benaming, die met de dorre, onvruchtbare bodem te maken heeft of met het schrale kruidje waarmee de bodem duizendvoudig begroeid is en waarvan de bloesem een wit snavelkje met daarin een geel tongetje heeft. kijk, die machtige grove dennen zijn van de burgers in oberplan, al naar gelang hun vermogen om belasting te betalen, de naalden zijn niet twee aan twee geordend, maar zitten in scheden, als een bundel groene borstel-haren, hun hout is buigzaam en vet, ze hebben geel pek, ze werpen karige schaduw, en als er een zwak briesje staat, kun je de naalden kalm en langzaam horen ruisen.'

toen we door liepen kon ik zien dat grootvader de waarheid had gesproken. ik zag een heleboel witgele bloempjes op de bodem, ik zag het grijze grasland, ik zag op menige stam het pek als druppels goud staan, ik zag de talloze bundels naalden op de talloze takken als het ware uit

kleine, donkere laarsjes steken en ik hoorde, hoewel er amper een briesje was te voelen, het kalme ruisen in de naalden. we liepen almaar door en het pad werd vrij steil.

op een iets hogere en opener plek bleef grootvader staan en zei: 'zo, hier rusten we wat uit.'

hij draaide zich om en nadat we een beetje op adem waren gekomen van het klimmen, hief hij zijn stok op en wees in de richting waar we vandaan waren gekomen, naar een enorme beboste rug in de verte, en vroeg: 'kun je me zeggen wat dat daar is?'

'ja, grootvader,' antwoordde ik, 'dat is de alpenwei waar 's zomers een kudde vee graast, die in de herfst weer omlaag wordt gedreven.'

'en wat is dat daar, dat verder voor de alpenwei ligt? vroeg hij weer.

'dat is het hüttenwald,' antwoordde ik.

'en rechts van de alpenwei en het hüttenwald?'

'dat is de philippgeorgsberg.'

'en rechts van de philippgeorgsberg?'

'dat is het seewald, waarin het meer met het donkere en diepe water ligt.'

'en weer rechts van het seewald?'

'dat is de blockenstein en het sesselwald.'

'en daar weer rechts van?'

'dat is het tussetwald.'

'en verderop kun jij ze niet kennen, maar daar zijn nog heel wat bosruggen met heel wat namen, ze lopen vele mijlen in de omstreken door. ooit waren de bossen nog veel groter dan nu. toen ik een jongen was, strekten ze zich tot spitzenberg en de voorste stiftshuizen uit, er liepen nog wolven rond en we konden de herten's nachts, als het de goede tijd was, vanuit ons bed horen burlen. zie je de rookpluim daar, die uit het hüttenwald opstijgt?'

'ja, grootvader, die zie ik.'

'en weer verder naar achteren een rookpluim uit het bos van de alpenwei?'

'ja, grootvader.'

'en uit het laagland onder de philippgeorgsberg alweer één?'

'die zie ik, grootvader.'

'en ver op de achtergrond, in het keteldal van het seewald, amper te onderscheiden, nog één, zo zwak dat ze enkel een blauw wolkje lijkt?'

'die zie ik ook, grootvader.'

'kijk, die rookpluimen komen allemaal van de mensen die in het bos hun nering drijven. daar heb je om te beginnen de houthakkers, die op bepaalde plekken de bomen van het bos omzagen, zodat er alleen stronken en struiken achterblijven. ze leggen een vuur aan om er hun eten op te koken en ook om het sprokkelhout en de takken die ze niet nodig hebben te verbranden.'

'dan de kolenbranders, die een torenhoge meiler bouwen, hem met aarde en twijgen afdekken en daarin van houtblokken de kolen branden die je vaak in grote zakken langs ons huis ziet rijden naar landstreken verderop, waar ze geen brandstof hebben. dan de hoozoekers, die op de kleine weiden en op de van bos ontdane plekken hooien of het gras met sikkels tussen de stenen weg-maaien. ze maken een vuur om er eveneens op te koken of om hun trekvee in de rook te zetten, waar het minder door de vliegen wordt geplaagd. dan de verzamelaars, die huiszwammen, geneeskrachtige kruiden, bessen en andere dingen zoeken en ook ter verkwikking graag een vuur maken. tot slot de pekbranders, die van bos aarde ovens bouwen of kuilen met leem overwelven en daarnaast hutten van bomen uit het bos bouwen om erin te wonen en in de ovens en kuilen de wagensmeer, maar ook teer, terpentijn en andere vluchtige stoffen te branden. waar een

heel dunne sliert rook opstijgt, kan het ook gaan om een jager die zijn stukje vlees braadt of uitrust. al die mensen hebben geen vaste plek in het bos, want ze gaan nu eens hierheen, dan weer daarheen, al naar gelang ze hun werk gedaan hebben of hun dingen niet meer kunnen vinden. daarom zijn de rookpluimen ook niet op vaste plekken: vandaag zie je ze hier, een volgende keer op een andere plek.'

'ja, grootvader.'

'zo is het leven in de bossen. maar laten we ook eens daarbuiten kijken. kun je me vertellen wat dat voor witte gebouwen zijn die we door die grove den daar met de dubbele stam kunnen zien?'

'ja, grootvader, dat zijn de pranghoeven.'

'en vanaf de pranghoeven verder naar links?'

'dat zijn de huizen van het voor- en achterstift.'

'en weer verder naar links?'

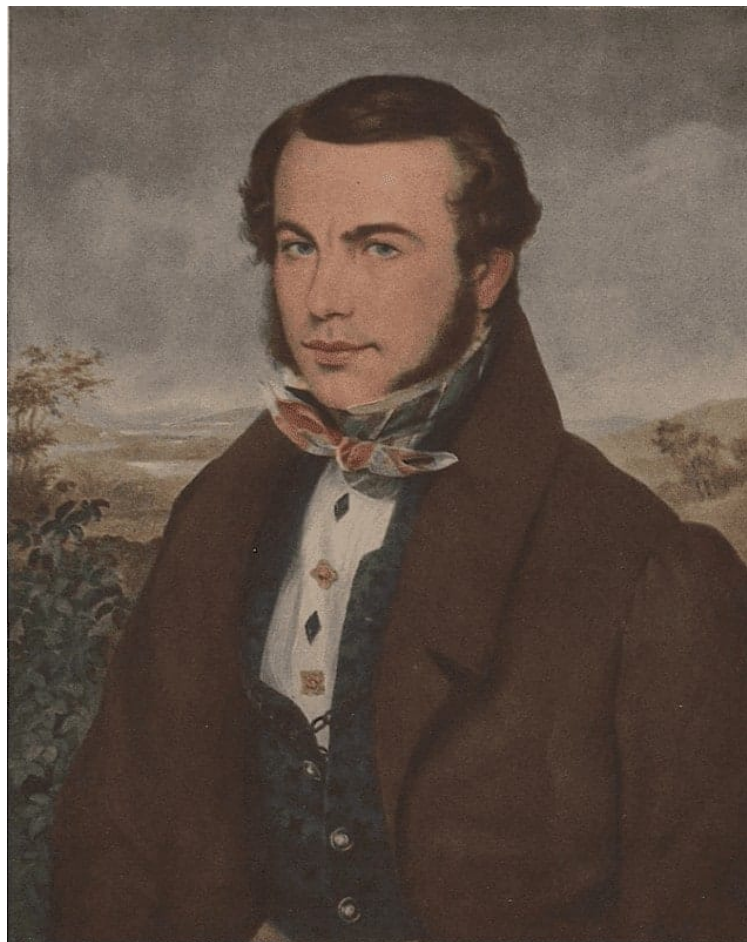
'dat is glöckelberg.'

'en meer naar ons toe, bij het water?'

'dat is de hamermolen van boer david.'

'en de vele huizen vlak bij ons, waartussen de kerk oprijst en waarachter een berg ligt waarop weer een kerkje staat?'

'maar grootvader, dat is onze marktvlek oberplan. en het kerkje op de berg is het kerkje van het goede water.'

stifter

'en als de ons omringende bergen en heuvels er niet waren, zou je nog veel meer huizen en dorpen zien: de karelshoeven, stuben, schwarzbach, langenbruck, melm en honnetschlag, en aan de andere kant pichlern, pernek, salnau en tal van andere dorpen.

je zult begrijpen dat er in die dorpen veel leven is, dat veel mensen zich daar dag en nacht afsloven om in hun levensonderhoud te voorzien, en de vreugden smaken die ons hier op aarde gegeven zijn.

ik heb je de bossen en dorpen getoond omdat daar de geschiedenis is voorgevallen die ik je

beloofd heb te vertellen tijdens de klim. maar laten we doorlopen om vlug ons doel te bereiken, onder het lopen zal ik je de geschiedenis vertellen.'

vincent vandenbergh

thomas bernhard

uit: 'oude meesters' 1985

vertaling thomas grafdijk

over stifter

stifter schrijft een vreselijke stijl, die daarbij ook nog grammaticaal beneden alle kritiek is, en precies zo is ook bruckner met zijn chaotisch-wilde, ook nog op hoge leeftijd godsdienstig-puberale notenroes op hol geslagen. stifter heb ik tientallen jaren geadoreerd zonder me werkelijk exact en radicaal met hem bezig te houden. toen ik mij een jaar geleden exact en radicaal met stifter bezighield, geloofde ik mijn ogen en oren niet. een zo gebrekkig en klungelig duits of oostenrijks, zoals u wilt, had ik daarvoor in mijn hele geestelijke leven niet gelezen bij zulk een thans feitelijk juist om zijn exacte en heldere proza beroemde auteur. stifters proza is allesbehalve exact en het is het minst heldere dat ik ken, het is volgepropt met verkeerde beelden en onjuiste en onzinnige gedachten en ik vraag me werkelijk af waarom deze provinciale dilettant, die toch altijd nog inspecteur van het onderwijs in oostenrijk was,

tegenwoordig juist door de schrijvers en vooral door de jongere schrijvers en niet door de onbekendste en onopvallendste zo hoog geacht wordt. ik geloof dat al deze mensen stifter nooit werkelijk gelezen hebben, maar altijd alleen blindelings vereerd, ze hebben over stifter altijd alleen gehoord, maar hem nooit werkelijk gelezen, zoals ik. toen ik stifter een jaar geleden werkelijk las, deze grootmeester van het proza, zoals hij ook genoemd wordt, had ik een hekel aan mijzelf vanwege het feit deze klungelige scribent ooit vereerd, en zelfs van hem gehouden te hebben.

...

stifter is al met al, zei hij, bepaald een van de grootste artistieke ontgoochelingen in mijn leven. iedere derde of ten minste vierde zin van stifter is vals, iedere tweede of derde beeldspraak in zijn proza is mislukt, en de geest van stifter in het algemeen is, althans in zijn literaire publicaties, middelmatig. stifter is in werkelijkheid een van de meest fantasieloze schrijvers die ooit hebben geschreven en tegelijkertijd een van de meest anti- en onpoëtische. maar de lezers en de literatuurwetenschappers hebben zich steeds door deze stifter laten beetnemen. dat de man zich aan het eind van zijn leven van kant gemaakt heeft, verandert niets aan zijn absolute middelmatigheid. ik ken geen schrijver ter wereld die zo dilettantisch en klungelig is en daarbij ook zo geborneerd kortzichtig als stifter en tegelijkertijd zo wereldberoemd.

...
het verwerpelijke is immers, zei reger gisteren, dat juist stifter een gevreesde schoolman was en bovendien een schoolman met een hoge positie en die zo slonzig schreef als men van één van zijn leerlingen nooit door de vingers zou hebben gezien. één bladzijde van stifter door een van zijn leerlingen aan stifter voorgelegd, zou door stifter totaal met het rode potlood volgekrabbeld zijn, zei hij, dat is de waarheid. als wij stifter met het rode potlood beginnen te lezen, kunnen wij niet meer ophouden met corrigeren, zei reger. hier heeft niet een genie naar de pen gegrepen, zei hij, maar een kwalijke knoeier.

...
om nog eens op stifter terug te komen, zei hij, er is vandaag de dag een groot aantal schrijvers dat zich op stifter beroept. deze schrijvers beroepen zich op een absolute schrijfdilettant die zijn hele schrijversleven niets anders heeft gedaan dan de natuur te misbruiken. een absoluut natuurmisbruik moet stifter verweten worden, zei reger gisteren. een ziende heeft hij als schrijver willen zijn en een blinde is hij als schrijver in werkelijkheid geweest, zei reger. alles aan stifter is gezapig, juf-ferachtig lummelig, een ongenietbaar provinciaal wijsvingerproza heeft stifter geschreven, zei reger, geen ander. de natuurbeschrijving wordt in stifter geroemd. nooit is de natuur zo verkeerd geconstrueerd als stifter haar beschrijft en evenmin is ze zo vervelend als hij ons op zijn

geduldige papier laat geloven, zei reger. stifter is niets dan een literaire zeurpiet, wiens kunstelozen zelfs dáár de natuur en natuurlijk daardoor ook de lezer verlamt, waar ze in werkelijkheid en in waarheid levendig en rijk aan gebeurtenissen is. stifter heeft over alles zijn kleinburgerlijke sluier gelegd en het bijna verstikt, dat is de waarheid. hij kan in waarheid geen boom beschrijven, geen zingende vogel, geen snelstromende rivier, dat is de waarheid. hij wil iets aanschouwelijk voor ons maken en verlamt het alleen, hij wil schittering verwekken en stompt alleen maar af, dat is de waarheid.

...
de natuur staat nu in hoog aanzien, zei reger gisteren, dat is ook een reden waarom stifter nu hoog in aanzien staat. alles wat met de natuur verband houdt is nu de grote mode, zei reger gisteren, dus is stifter nu de grote, of zelfs de allergrootste mode. het bos is nu de grote mode, de bergbeken zijn nu de grote mode, dus is stifter nu de grote mode. stifter verveelt iedereen dodelijk en is op fatale wijze nu de grote mode, zei reger.

de sentimentaliteit in het algemeen is nu, dat is het verschrikkelijke, de grote mode, zoals ook alles wat kitsch is nu de grote mode is; vanaf het midden van de jaren zeventig en tot nu in het midden van de jaren tachtig toe zijn sentimentaliteit en kitsch de grote mode, de grote mode in de literatuur, in de schilderkunst, en ook in de

muziek. nog nooit is er zo veel sentimentele kitsch geschreven als nu in de jaren tachtig, nog nooit is er zo kitscherig en sentimenteel geschilderd en de componisten overtreffen elkaar wederzijds in kitsch en sentimentaliteit, gaat u maar naar de schouwburgen, daar wordt tegenwoordig niets anders dan criminele kitsch gegeven, niets dan sentimentaliteit en zelfs als het ruw en woest toegaat op het toneel, is het toch alleen maar die vulgaire kitscherige sentimentaliteit.

bernhard

gaat u naar de tentoonstellingen, er wordt u alleen extreme kitsch en allerweezinwekkendste

sentimentaliteit getoond. gaat u naar de concertzalen, u hoort ook daar alleen kitsch en sentimentaliteit. de boeken zijn tegenwoordig volgepropt met kitsch en sentimentaliteit, dat is het waardoor stifter de afgelopen jaren zo in de mode is gekomen. stifter is een meester van de kitsch, zei reger. op een willekeurige pagina stifter staat zo veel kitsch dat er meerdere generaties van naar poëzie dorstende nonnen en verpleegsters mee bevredigd kunnen worden, zei hij. (...) de jonge en de jongere schrijvers, die nu schrijven, schrijven grotendeels alleen geesteloze en verwarde kitsch en ze ontwikkelen in hun boeken een ten enenmale onverdraaglijke pathetische sentimentaliteit, het is dus alleszins te begrijpen dat ook bij hen stifter volop in de mode is. stifter, die de geesteloze en verwarde kitsch in de grote en hoge literatuur heeft geïntroduceerd en die met een kitscherige zelfmoord geëindigd is, is nu de grote mode, zei reger. het is verre van onbegrijpelijk dat nu, nu het woord bos en de term stervende bossen zo in de mode geraakt zijn en in het algemeen het begrip bos het meest gebruikte en misbruikte is, hochwald van stifter meer gekocht wordt dan ooit. het verlangen van de mensen geldt nu, als nooit tevoren, de natuur en omdat iedereen gelooft dat stifter de natuur beschreven heeft, lopen ze allemaal naar stifter. stifter heeft echter de natuur helemaal niet beschreven, hij heeft er alleen maar kitsch van gemaakt.

florian diepenbrock
marianne braun
uit: 'wilhelmina drucker'

'aannemen op gezag
is de vloek der menschheid',
was haar lijfspreuk.

wilhelmina drucker (1847-1925) was een van de eerste nederlandse feministen en medeoprichtster van de vrouwenbeweging. ze stelde de veroordeling van vrouwen tot het moederschap aan de kaak, net als de ondergeschiktheid van getrouwde vrouwen en de dubbele seksuele moraal. minstens zo belangrijk was haar strijd voor het recht van vrouwen op betaald werk en op het kiesrecht. ze was ervan overtuigd dat vrouwen die strijd zelf georganiseerd moesten voeren.

van de vrouwen die de eerste feministische golf teweegbrachten, zijn wilhelmina drucker en aletta jacobs het bekendst. drucker dankt die bekendheid vooral aan de actiegroep dolle mina, die in de jaren zeventig van de twintigste eeuw zo spraakmakend was dat 'dolle mina' synoniem werd met feministe. eigenzinnig kind van haar tijd als ze was, verdedigde drucker niet de gevestigde orde, maar koos ze de oppositie en keerde ze zich tegen religieuze en wereldse autoriteiten. als feministe, vrijdenker en vredesactivist mengde ze zich in het publieke debat over tal van

politieke en economische kwesties. als pieter jelles troelstra en ferdinand domela nieuwenhuis het land toespraken, ging wilhelmina drucker met hen in gesprek. maar ze sprak hen vaker tegen en soms praatte ze er dwars doorheen.

in wilhelmina drucker herschrijft marianne braun een hoofdstuk uit de vaderlandse geschiedenis, met drucker als lang onderbelicht gebleven hoofdpersoon.

een temperamentvol, scherp afgesteld rechtsgevoel en een bijna obsessieve, strikte uitwerking daarvan, hoefde politiek strategisch geduld en samenwerking met minder radicale critici van de rechtsorde niet in de weg te staan.

dat liet drucker zien. haar receptuur voor feministisch succes, partijpolitieke neutraliteit bleek de twee uitersten tot een werkzaam geheel te kunnen maken.

drucker wenste zich van huis uit niet graag te onderwerpen aan iets of iemand, ook en vooral niet aan partijdiscipline. de feministische neutraliteit maakte het allereerst mogelijk eigen eisen te stellen, zonder dat mannen zich ermee bemoeiden.

er was bijvoorbeeld klassenonrecht en sekseonrecht, en ze overlaptten elkaar maar voor een klein

stuk. mannen als troelstra, die zich eraan ergerden dat drucker het als haar levenstaak zag vrouwen wijs te maken dat het klassen- en het seksvraagstuk niet met elkaar samenvielen, konden het ene en het andere onrecht niet uit elkaar houden.

partijgenoten als mathilde wibaut konden dat beter, en probeerden de partijdiscipline op te rekken door zich binnen hun partij als vrouwen te organiseren met hun wensen en eisen.

in druckers tijd was geen enkele partij rijp voor het inwilligen van de feministische aanspraak op 'gelijk recht voor allen' tegelijk konden die aanspraken, of een begin ermee, in alle toenmalige partijen opkomen. het was drucker die bewees dat het feminisme. als het ware 'boven de partijen' stond. of 'boven het partijgewoel'. zij was haar publieke leven links van het midden begonnen en in sociaaleconomische zaken radicaal rechts van het midden geëindigd, maar haar feministische benadering der dingen was gelijk gebleven. zo bezien gaf de partijpolitieke neutraliteit de aanspraak op het vrouwelijke burgerschap ook nog eens een waardig, zelfbewust en urgent karakter, tegenover het partijgekibbel tussen mannen over de vrouwelijke aard en bestemming en de rechten die daarbij pasten. een protestbeweging is gebaat bij bijzondere karakters, types die misstanden hoog opnemen en scherpstellen. haar betekenis voor de

ontwikkeling van de rechten van de mens en burger in nederland kan worden samengevat in de woorden die een feministe in 1905 tot haar sprak.

aan de verandering van ideeën sinds haar optreden had mevrouw drucker, pleitbezorgster van het radicale feminisme, een groot aandeel gehad:

'want -behalve in dagen van staatkundige omwenteling- is de gematigde altijd het kind, nooit de vader van de ultra.'

drucker

maureen teeuwen

constantijn huygens

'aanstormende schildertalenten'.

lievens en rembrandt

behalve dichter, staatsman en componist, was constantijn huygens een groot liefhebber van de schilderkunst. hij verzamelde, liet zichzelf af en toe portretteren, en ging ook graag op atelierbezoek. hij was rond 1630 regelmatig bij de jonge leidse schilders jan lievens en rembrandt van rijn: beiden op dat ogenblik begin twintig.

leiden, circa 1630

beiden zijn nog zonder baard en aan. hun gezicht te oordelen meer kind dan jongeman (..)

zo voor de vuist weg durf ik wel te stellen dat rembrandt in trefzekerheid, levendigheid en emoties de meerdere is van lievens. omgekeerd wint deze het door een grootsheid in vinding en in gewaagdheid van onderwerpen en vormen. al wat zijn jonge geest nastreeft moet en groots en verheven zijn. liever nog dan zich aan de ware grootte van het afgebeelde te houden, geeft hij zijn afbeelding een groter formaat.

rembrandt daarentegen concentreert zich graag vol overgave op een klein schilderij en bereikt in het kleine een resultaat dat men in de grootste stukken van anderen tevergeefs zal zoeken. als voorbeeld noem ik het schilderij van het berouw van judas, die de zilverlingen, de prijs voor de onschuldige heer, terugbrengt bij de hogepriester. zet daarnaast heel italië, ja, alles wat er vanaf de

verste oudheid aan wonderen van schoonheid is overgebleven. het gebaar van die ene tot wanhoop vervallen judas (om van al de andere indrukwekkende figuren op dit ene schilderij maar te zwijgen), die ene uitzinnige judas die het uitschreeuwt, die smeekt om vergiffenis, die echter geen hoop meer heeft en in wiens gezicht alle sporen van hoop zijn uitgewist; de blik verwilderd, de haren uitgerukt, de kleren gescheurd, de armen verwrongen, de handen tot bloedens toe ineengeknepen; in blinde opwelling is hij op zijn knieën neergevallen, heel zijn lichaam gekronkeld in deerniswekkende afzichtelijkheid. dit geheel zet ik naast al de schoonheid die door de eeuwen is voortgebracht. dit wil ik de naïevelingen voorhouden die willen beweren (en ik heb ze daarvoor al eerder gekapitteld) dat er nu niets meer wordt geschapen of in woorden uitgedrukt wat de oudheid niet al eerder had uitgedrukt of geschapen. ik houd staande: bij geen protogenes, apelles of parrhasius is ooit opgekomen of zou, mochten zij op aarde terugkeren, ooit kunnen opkomen wat door een jongen, door een hollander, door een molenaar die nog geen baard heeft, in één mensenfiguur is bijeengebracht en in zijn totaliteit weergegeven. verbazing overvalt mij als ik dit zeg. hulde, rembrandt! troje, ja, heel azië overbrengen naar italië is een geringere prestatie dan de hoogste eretitel van griekenland en italië overdragen aan de hollanders, en dat door een hollander die zich nog

nauwelijks buiten de muren van zijn geboortestad gewaagd heeft.

ik denk dat ik hierboven de eigen aard van lievens terloops al voldoende heb aangegeven. hij is een jongeman van grote geestkracht, en als hem tijd van leven gegeven wordt, mag men de grootste verwachtingen van hem hebben. in allerlei zaken heeft hij een scherp en diepgaand inzicht, rijper dan dat van een volwassen man, zoals ik bij gesprekken meer dan eens heb kunnen vaststellen. mijn enige bezwaar geldt doorgaans zijn onbuigzaamheid, die voortspruit uit een overmatig zelfvertrouwen. elke kritiek wordt door hem dan ook ofwel vierkant afgewezen ofwel, als hij de juistheid ervan erkent, kwalijk verdragen. (..)

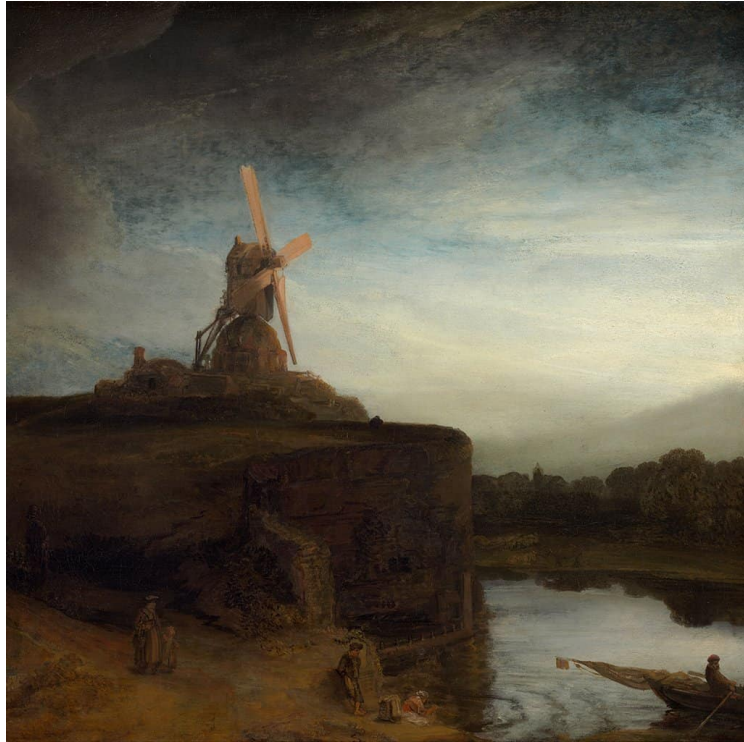
afgemeten aan zijn leeftijd is de productie van de illustere jongeman 'immens' als je de maker naast zijn schilderijen zet, kun je nauwelijks geloven dat zo'n onaanzienlijk boomstammetje zo veel vruchten kan dragen- in het schilderen van het menselijk gelaat heeft hij een wonderbaarlijke hoogte bereikt. wie die sterke, ontembare geestdrift, die in de hele natuur poogt te bestrijken, zou kunnen afremmen en de geniale schilder ertoe brengen zich te concentreren op dit lichaamsdeel waarin de essentie van de mens naar geest en lichaam op wonderlijke wijze is samengebald, zou hem een goede dienst bewijzen.

in wat wij gewoonlijk historiестukken noemen zal de kunstenaar, hoe wonderbaarlijk begaafd hij ook mag zijn, de levendigheid en vindingrijkheid van rembrandt namelijk niet gauw evenaren.

bij onze prins hangt een schilderij van een soort turkse vorst met een hollands hoofd, bij brouart een portret van een oud en gerimpeld gezicht zoals men een filosoof geeft. de gheyn heeft, meen ik, een paar jongensportretten en schier heeft diverse portretten die de schilder al enige tijd geleden heeft gemaakt, toen hij nog een leerjongen was. het zijn werken van ongeken-de waarde en van weergaloze artisticeit. laten wij hopen dat wij de maker nog lang mogen behouden.

ik moge terloops vermelden dat ik een keer samen met mijn broer bij hem geweest ben, toen hij mij nog niet kende. onmiddellijk kreeg hij zin om mijn gezicht te schilderen. ik verzekerde hem dat ik hem daartoe graag de gelegenheid wilde geven, als hij naar den haag wilde komen en een poos bij mij wilde logeren. zijn verlangen was zo onweerstaanbaar, dat hij al na een paar dagen kwam aanzetten met de verklaring dat hij vanaf dat eerste moment 's nachts niet meer had kunnen slapen en overdag zo in de war was geweest dat hij niet had kunnen werken. zo onafgebroken was mijn beeld hem bijgebleven, dat hij niet langer meer kon wachten om zijn geestdrift te bevredigen. het effect van zijn verbeeldingskracht was

des te merkwaardiger, omdat hij zich doorgaans moeilijk en slechts met tegenzin liet overhalen iemand poserend te portretteren

omdat het al winter was en de dagen kort waren en ik bovendien vanwege drukke werkzaamheden maar weinig tijd had om te poseren, nam hij er genoegen mee mijn kleren en mijn blote handen te schilderen (en dat op een werkelijk zeer fijnzinnige manier) en het gezicht tot het begin

van de lente uit te stellen. ook daarvoor kwam hij lang voor de afgesproken datum aanzetten. toen hij het werk af had stak er zo'n enthousiasme uit, dat ik de uitmuntende maker ervan de eer heb aangedaan het voor altijd een plaats te geven onder mijn dierbaarste kostbaarheden.

van mierevelt en talloze anderen kijken er dagelijks met de grootste bewondering naar. wel zijn er mensen die vinden dat in het peinzende ge-laet de levendigheid van mijn geest minder goed tot uitdrukking komt, maar daarop moet ik zeggen dat dat de schuld is van mijzelf. ik was in die periode verwickeld in een ernstige en nogal belangrijke familieaangelegenheid, en zoals dat gaat, lieten de zorgen die ik probeerde voor mij te houden zich duidelijk aan mijn gezicht en ogen aflezen.

op één punt heb ik echter ook kritiek op de be-roemde jonge mannen van wie ik in mijn verhaal haast niet kan afstappen. zoals ik lieven, heb ver-weten, zijn zij nogal zelfverzekerd en hebben zij het tot nog toe niet nodig gevonden om een paar maanden uit te trekken voor een studiereis door italië. dat is natuurlijk dat vleugje onverstand bij figuren die voor het overige zo geniaal zijn. als iemand hun dat uit het jonge hoofd kan praten, werkelijk, hij zou daarmee het enige nog ontbre-kende element aandragen voor de vervolmaking van hun artistiek vermogen. wat zou ik het op prijs stellen als zij kennis zouden maken met

rafael en een michelangelo en de moeite zouden nemen hun ogen te laven aan de scheppingen van zo vele reusachtige geesten! hoe snel zouden zij dat alles beter kunnen en de italianen redenen geven naar hun eigen holland te komen. deze mannen, geboren om de kunst ten top te voeren, kenden zij zichzelf toch beter!

laat ik ook het voorwendsel noemen waarachter zij zich graag verschuilen en waarmee zij hun geringe mobiliteit rechtvaardigen. zij zijn nu, zo zeggen zij, in de kracht van hun jaren en daar moeten zij inde eerste plaats van profiteren; zij hebben geen tijd te verdoen aan verre reizen.

en bovendien, de beste italiaanse schilderijen, in het genre dat tegenwoordig bij koningen en vorsten boven de alpen het meest geliefd is en verzameld wordt, moet men buiten italië zoeken. wat je ginds met veel moeite het en der verspreid opspoort, krijg je hier in overvloed te zien, tot verzadigens toe.

ik laat het in het midden in hoeverre dit excuus geldig is. ik voel mij gedrongen te verklaren dat ik een dergelijke toegewijdeheid en volharding nog bij geen groepering van mensen, bij geen bezigheid en bij geen leeftijd ooit heb waargenomen. want waarlijk, 'zij buiten hun tijd uit.' dit is het enige wat voor hen telt.

het wonderlijkste is nog dat zelfs de onschuldigste genoegens van de jeugd door hen als

tijdverlies worden afgedaan. het deert hen zo weinig, dat je zou denken met bejaarden te doen te hebben, die zat van jaren zijn en al die onbeduidendheden allang achter zich hebben.

huijgens (lievens)

deze onvermoeibare volharding in noeste arbeid mag snel tot grote resultaten leiden, toch heb ik vaak gewenst dat de uitmuntende jonge mannen zich hierin wat zouden matigen en ook rekening houden met hun gestel, dat door hun zittend leven nu al niet zo sterk en robuust is.

bert wagenaar van kreveld
twee gedichten 2025

heelhuids

raak me aan alsof je me wilt laten slapen,
besluip me aarzelend op de tast
door stiekem mijn zintuigen te kapen
maak je je op mijn huid te gast.

ik heb je heus wel in de smiezen:
tintelend lig ik stil op wacht
door geen bewustzijn te verliezen
houd ik je even in mijn macht.

bang dat de tederheid mij zal verscheuren
laat ik me slechts mondjesmaat gaan.
zuchtend verlies ik mijn camouflagekleuren
heelhuids ga ik er langzaam aan.

blaadjes

de blaadjes slapen aan de bomen
ze ademen ritselend in de nacht.
ze fluisteren dansend in mijn dromen
masseren mijn ogen van binnen zacht

ik wil me nergens aan verslaven
niet aan je lichaam en niet aan jou
en mijn hart blijft zich beschaven
maar zoetjes aan voel je aan als vrouw.

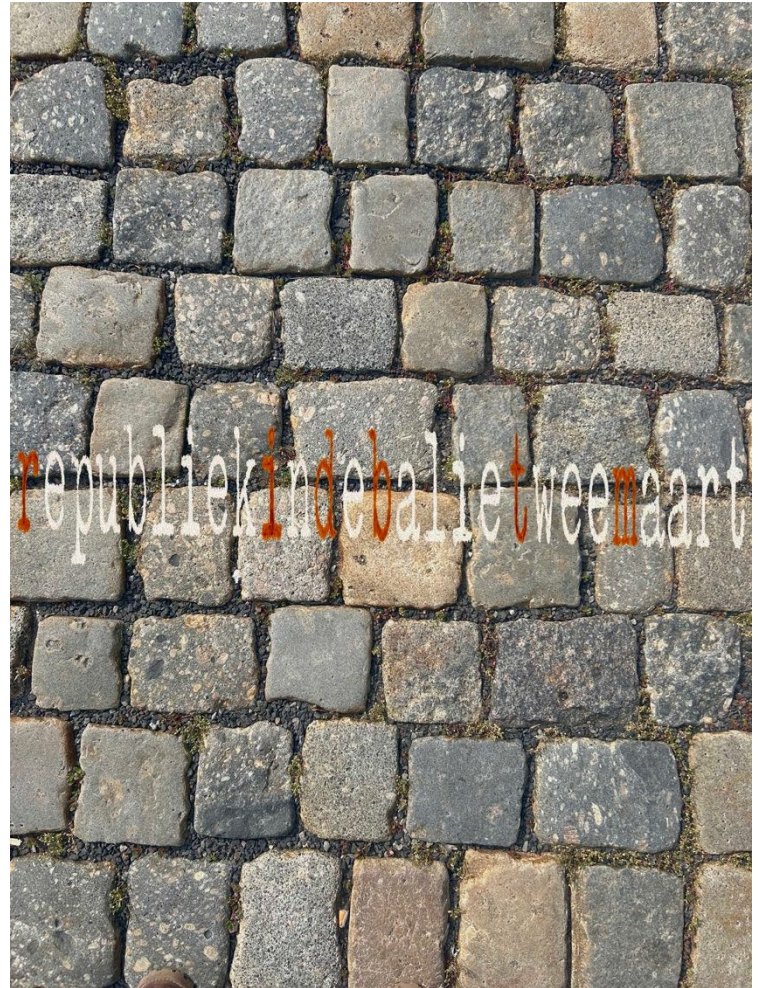
ik voel me steeds grondiger verbinden
aan een terrein dat ik niet bezit
zo raak ik gehecht aan het onbeminde,
op zoek naar verkoeling, raak ik verhit.

colofon:

open kunstenaarsvereniging

'de (eerste) republiek' (sinds 1992)

& 'de balie' (sinds 1982)

-deze keer met: margijn bosch, jan joris lamers,
matthias de koning, titus muizelaar, vincent van-
denberg, maureen teeuwen, florian diepenbrock,
bert wagenaar van kreveld, miranda prein

<https://www.discordia.nl/> <https://debalie.nl/>

<https://www.stan.be/> <https://barreland.nl/>

<https://deroovers.be/> <https://theatertroep.nl/>

correspondentie: riserv@gmail.com

constantijn huygens & suzanna van baerle.

(jacob van campen)

1635.